

A nevelőszülőkről

■ Elkötelezett híve vagyok a nevelőszülői ellátásnak, az elmúlt két évtizedben nagyon sokszor, sokféleképpen próbáltam érvelni amellett, hogy a gyerekeknek intézet helyett családpótló megoldást kell találni. Amint azt az ebben a lapszamban található összeállítás is bizonyítja, mára nem az a kérdés, hogy jó-e a gyerekeknek a nevelőszülőknél, hanem az, hogy honnan lehetne nevelőszülőket találni. Nemcsak a jó és még jobb nevelőszülők hiányával küzd az ellátórendszer, hanem a nevelőszülőiségre jelentkezők alacsony számával is, akik közül sokan kiesnek a feltételek megismerése, a felkészítés alatt.

Ahhoz, hogy jobban megértsük a probléma valódi gyökereit, kicsit vissza kell menni az időben. Magyarországon, hasonlóan a fejlett világ sok országához, már a XX. század első felében is általánosan elfogadott, sőt preferált volt a nevelőszülői gondozás. Nálunk a II. világháborút megelőzően a gyerekek közel 90%-a élt nevelőszülőknél, és csak a fogyatékkal élők, bűncselekményt elkövetők voltak intézetben. A nevelőszülőiség megfelelő ellátásához szükséges felkészítés és az ellenőrzés – később tanácsadás – kötelező volta fokozatosan alakult ki, mint ahogy színvonala, tartalma is a tapasztalatok és a gyermekorról, a gyermeki szükségletekről megismertek alapján formálódott. Ezen túlmenően nagy hatással voltak azok a rossz tapasztalatok is, amelyek azt bizonyították, nem mindenki szereti, fogadja el, vagy gondozza, neveli elfogadható módon a rá bízott gyerekeket. A gyermekvédelem rosszul fizette, vagy alig támogatta a nevelőszülőket, az elvárások nem voltak magasak, így nem ritkán dolgoztatták, kihasználták a kihelyezett gyerekeket, nemcsak nálunk, hanem külföldön is. A gyerekek egy részének rendkívül sanyarú sorsáról, a mindenki által ismert Árvácskán kívül nálunk nem sokat tudnak, pedig az elmúlt évtizedekben saját hazájukban óriási hullámokat vertek azok a visszaemlékezések, szociográfiák, amelyek leleplezték a sokszor a hatóságok által is tudott, sőt támogatott visszaéléseket. Azt is hozzá kell azonban tennünk, hogy a nevelt gyerekek esetében nem mindenki élte Hamupipókéként az életét, mert nem ritkán a vér szerinti gyerekeket sem kímélték, babusgatták a szülők, mert más volt a gyerekkor, a nevelés megítélése, másrészt, mert a nevelőszülők egy része ugyanolyan elfogadható, jó ellátást és gondozást nyújtott, mint amelyet a sajátjának jónak gondolt.

Magyarországban a háború utáni évtizedekben nagyon erősen visszaszorult a nevelőszülői kihelyezések száma, a gyerekek 80%-a volt intézetben a nyolcvanas évek elejére, sok volt az előítélet és a nők nagy része teljes munkaidőben dolgozott. Az ötvenes évektől az volt a szakmai meggyőződés, hogy a szakemberek által irányított, és a modern pedagógiai elvek alapján működő gyermekotthonok ki tudják küszöbölni a nevelő családi nevelés gyengéit, átlátható és tervezhető a gyereknevelés, gondozás folyamata, a közösség segíti a felnőttet és a gyereket egyaránt. Mára már aligha van, aki megkérdőjelezi a családi nevelés, a személyesség mindent felülíró fontosságát, és sajnos a gyermekotthonokról is kiderült, hogy legalább annyiféle nehézséget jelent a gyerekek fejlődése szempontjából. A nevelők, gyermekfelügyelők sem biztos, hogy jobban képzett és elhivatottabb szakemberek, az intézményekben is bőven előfordul bántalmazás, visszaélés, és a gyerekek aligha kapják meg a szükséges figyelmet, gondoskodást, de az okok elemzésére itt nincsen mód. A lakásotthoni rendszer kísérletet tesz a kétféle ellátás kombinálására, de az erőforrások szűkössége, a felkészítés és karbantartás, szakmai ellenőrzés és segítségnyújtás hiányosságai itt is nagyon sok gondot okoznak.

A szakmai közvéleményben nagy viták zajlottak a nyolcvanas évek elejétől a nevelőszülői gondoskodás szükségességének újrafogalmazásáról, a megfelelő formák, keretek kialakításáról és arról, hogy vajon szabad-e, lehet-e pénzt kérni és kapni a ne-

velőszülői feladatokért, milyen és mennyi felkészítésre, szupervízióra van szükség. Mára ez többnyire fel sem merül, hiszen többnyire elfogadott, hogy a nevelőszülőiség munka, még hozzá egy speciális formájú és tartalmú tevékenység, amely alapvetően különbözik a gyermekgondozás, nevelés más típusaitól. Válatlanul nem egyértelmű sokak számára, hogy a hivatásos nevelőszülői jogviszony indokolt és jó-e, illetve, hány gyerekkel "éri meg" a fenntartónak, pedig sok országban csodájára járnak ennek a lehetőségnek. A felkészítés is magától értetődő, legfeljebb az vált nyilvánvalóvá, hogy a legjobb tanfolyam, tréning sem elég ahhoz, hogy folyamatos karbantartás, segítség nélkül a nevelőszülői család képes legyen a nemegyszer nehezen nevelhető, magatartási, tanulási nehézségekkel küzdő, súlyos emlékeket hordozó gyerek neveléséhez és a vér szerinti családdal való kapcsolattartáshoz.

A gyerekek számára a nevelőszülői ellátás esetében a személyesség, az érzelmi kötődés, a családi környezet jelenti azt a többletet, amit életmentőnek tekinthetünk a tapasztalatok és a kutatások alapján egyaránt. Ugyanakkor éppen ez a biztonságot, állandóságot, elfogadást és személyességet jelentő napi kapcsolat a nevelőszülő számára a folyamatos jelenlétet, az év minden napján való rendelkezésre állást is jelenti, amellelt, hogy a szakellátásba kerülő gyerekek túlnyomó többsége súlyosan traumatizált, és nemegyszer nincs előképe egy átlagos családi élet mindennapjairól, a másokkal való együttélés szabályairól sem.

Ennek egyenes következménye, hogy állandósulni látszik a nevelőszülő hiány. Ez nem magyar jelenség. Ha végigtekintünk az elmúlt évtizedek nyugat-európai, észak-amerikai gyakorlatán, akkor jól kirajzolhatók azok a jellemzők, amelyek az e feladatra vállalkozó családokat jellemzik. Nem azt állítom, hogy kizárólagosan ők lesznek és maradnak nevelőszülők, mindig vannak atipikus vagy nem tipikus családok, nevelőszülők. De döntően mégis körülhatárolható kik és miért vállalkoznak erre a feladatra. A nevelőszülők nagy része 8 általánost, szakmunkásképzőt végzett, vagy érettségizett, szakközépiskolába járt szülőpár, ahol a saját gyerekek már nagyobbak, vagy „kirepültek”. Jellemzően nem nagyvárosban, de legalábbis nem a belvárosban élnek, és többnyire családi házban, nagyobb lakásban. A nemzetközi gyakorlatban évtizedekig az otthon lévő anyák

számára volt jó lehetőség a nevelőszülői tevékenység, hivatás, mivel saját gyerekeik meg nőttek. Nem volt szakképzettségük, vagy sokáig nem gyakorolták, hiszen otthon maradtak a gyerekekkel, a férjüknek volt elégséges munkajövedelme. Ebben a keretben a nőknek a hagyományosan női, anyainak tekintett feladat jól illett a társadalom által elismert és megkívánt képéhez, neki pedig jó lehetőséget adott, hogy az ismert feladatokat immár más gyerekek számára is ellássa. Emellett ez megbecsült és a közösség által nagyra értékelt foglalatosság volt, ha nem is járt sok pénzzel, mégis hoztatt valamit a családi költségvetéshez. Ezekben az évtizedekben – a nyolcvanas évekig – a nevelőszülőkkel szemben támasztott elvárások sem voltak nagyon megterhelők, az ellenőrzés döntően arra terjedt ki, hogy a gyerek megfelelő ellátást, gondozást kap-e. Jelentős változást hoztak azok a botrányos esetek, amikor kiderült, hogy a gyerekekkel visszaéltek, sanyargatták, illetve szexuális bántalmazás áldozatai lettek nevelőcsaládokban is. Ezek az esetek sokkal nagyobb hangsúlyt kaptak azoknál a szakmai felvetéseknél és egyre inkább kikényszerített változásoknál, miszerint a nevelőszülők vegyenek részt rendszeres képzésben, továbbképzésben, a tanácsadó mellett a gyerek számára is biztosított legyen a jogai és véleménynyilvánítása szempontjából fontos valamennyi fórum, saját szociális munkás, és a rendszeres családi kapcsolattartás is alapfeltétele lett a jó nevelőszülői működésnek minden lehetséges esetben. Az ellenőrzés, számon kérhetőség is erősödött. Felfigyeltek a gyerekek gyakori elhelyezés változásának rendkívül káros voltára, elemezni kezdték a kudarcos nevelőszülői kihelyezések okait, jobban felkészültek az elhelyezés és a gondozási programok megtervezésére. Speciális nevelőszülői ellátást szerveztek a bántalmazott, bűncselekményt elkövetett, vagy a fogyatékkal élő gyerekeknek, és egyre több szolgáltatás állt a nevelőcsaládok és gyerekek rendelkezésére, hiszen a speciális igényeket még így sem tudták az alapvetően laikus nevelőszülők kielégíteni. A családi kapcsolatok, visszagondozás, illetve az örökbeadásra való felkészítés további elvárásokat és nehézségeket jelentettek és jelentenek itthon és külföldön egyaránt, csakúgy, mint az etnikai és vallási önazonosság biztosítása, a gyermeki jogok komolyan vétele.

Magyarországon kicsit másképpen alakult

a történet: a hagyományos nevelőszülői családokban mindkét szülő többnyire dolgozott, a hivatásos nevelőszülői forma megteremtése éppen azt szolgálta, hogy váljon elismert és fizetett szakmává a nevelőszülőiség. Sajnos kevés a hivatásos nevelőszülő, mert a jogi és pénzügyi feltételek sokakat elriasztanak, ellehetetlenítenek. Emellett ma még kevés esetben kaphatnak szolgálati lakást azok, akik több gyerek nevelésére is vállalkoznának, ha lakáskörülményeik engednék. Ugyancsak sokakat visszatart a megfelelő szakmai, támogató szolgáltatások hiánya, úgy érzik, nem tudnak egyedül megbirkózni a gyerekek sokféle problémájával - pszichológus, fejlesztő pedagógus, logopédus, gyógytornász pedig elvétve áll rendelkezésre. Nálunk nagyon hiányzik azoknak a helyettesítő családoknak a hálózata is, akik más országokban segítenek a vér szerinti és nevelőcsaládoknak is, ahol különösen nehéz vagy fogyatékkal élő gyerekek élnek, hogy meghatározott időközönként ki tudjanak kapcsolódni, egy-egy napra, nyaralás erejéig.

A folyamatok, amelyek alapvetően megrendítik mára a nevelőszülői ellátást, sok fejlett országban párhuzamosan haladtak. A hagyományosan egykeresős családokban is normává és nemegyszer kényszerré lett a kétkeresős modell, a fokozott követelmények, az egyre nehezebb és traumatizáltabb gyerekek nevelése sokféle kudarcot rejt és jóval több ismeretet, odafigyelést és külső segítség igénybevételét is megkívánja. Emellett a gyerekvállalás, nevelés és a gyerekekért való korlátlan áldozathozatal is „kiment a divatból”. Nem tekinthetjük véletlennek, hogy a gyerekszám drasztikus csökkenésével párhuzamosan csökken a nevelőszülői feladatokra vállalkozók száma is. Ma alig van olyan fejlett ország, ahol a gyermeknevelés vonzó lehetőség lenne a családok, nők tömegei számára úgy, hogy aktív élete nagy részét csak ezzel töltse. Ha a statisztikákat vizsgáljuk, látható, hogy nagyon alacsony a nagy családok, a sok gyermeket vállalók aránya. Ennek többféle oka van. Nyilvánvalóan egye nagyobbak az elvárások a szülőkkel szemben, a gyerek sikeressége a szülői eredményesség fokmérője. A gyermeknevelés anyagi terhei emiatt is jelentősen megnöttek, és rengeteg időt és energiát kíván a gondozás, még elfogadható életszínvonal mellett is. A nők nagy része inkább vállal házon kívül munkát, mint állandó otthonlétet, a részmunkaidő is kevesek számára választható és nem is mindig olyan előnyös, mint első pillanatra látszik. Emellett nagyon felértékelődött a szabad idő, a saját élet és boldogság, a fogyasztás különböző formáinak élvezete, illetve az ezekhez való hozzájutás, a passzív pihenés – tévézés – a tárgyak, javak felhalmozása. Ezek nem kedveznek a saját gyerek vállalásának, nevelésének sem, nemhogy a bajba jutott családok krízisben lévő gyerekei gondozásának. Amint azt az adatok is jelzik, elsősorban azokban a megyékben van bőségesen jelentkező, ahol magas a munkanélküliség, kevés a szórakozási lehetőség, alternatíva az életforma megválasztására. Ez önmagában nem lenne baj, csakhogy a nagyvárosokban, Budapesten és környékén alig vannak megfelelő jelentkezők, és ők is csak bizonyos feltételek mellett vállalják a gyerekek nevelését. Pedig az ellátórendszerben nagyon sok 3 év alatti, csecsemő, fogyatékkal élő, súlyosan traumatizált, családra kitéhezett gyerek van, akiknek égetően szüksége lenne rájuk figyelő, őket akaró szülőkre.

Nincs más lehetőség, mint végiggondolni, hogy mi mindent tehetünk azért, hogy minél kevesebb gyerek kerüljön ki a családjából, minél rövidebb időre, a gyerekek ellátást szolgáló különféle intézmények és szolgáltatások pedig egyre jobb színvonalon, egyre jobb feltételekkel tudjanak segíteni a szakellátásba átmenetileg vagy tartósan bekerülőknél. Az alacsony születésszám azt is jelzi, hogy még nagyobb szükség lenne minden megszületett gyerekre, és remélhetően nemcsak mint jövőendő munkaerőre, vagy a potenciális bűnelkövetés megelőzése okán érvelhetünk amellett, hogy a ma-inál jóval kedvezőbb feltételeket és infrastruktúrát kell biztosítani mindazoknak, akik gyerekneveléssel, gondozással foglalkoznak. Ez nem elsősorban anyagi megbecsülést – bár azt is – jelent, hanem mindazt, amitől örömtelibb és másokkal megoszthatóbb az az elkötelezettség, amit a gyerekek nevelése, gondozása jelent minden család számára.

Herczog Mária